

AZ ÉRTELMI FOGYATÉKOS SZEMÉLYEK ELSŐ SPECIÁLIS NEVELŐINTÉZETÉNEK MEGJELENÉSE – ÚT AZ ASYLUMOKTÓL A GYÓGYÍTVÁ NEVELÉSIG

Adél MAGYAR¹

ABSTRACT

The "big" segregation-type institution, the "classic" asylum fulfilled a dual form at the end of the 18th century. On the one hand it crowned, but did not close the period of the Enlightenment's moral development. The development and normalization of people with mental disabilities, "fools", and psychiatric patients with educational tools continued in institutions of subsequent eras. On the other hand, the major segregation-type institutions at the top of their evolution, at the turn of the 18-19. century opened the way to a new era. By this time, the difference is more and more pronounced in the institutional system between the "healing asylums" and the "hosting institutions". During the 19th century a particular duality appeared in the professional discourse about mental illness and idiocy. Mental illness was believed to be curable with medico-pedagogical methods, but the mentally disabled children and adults remained almost completely "invisible". They remained hidden in their families, villages, communities, in the care institutions or healing asylums. This situation changed slightly only when in the early 19th century a special „endemic disease” attracted the public attention, the cretinism. During the century an intensified medical professional discourse began about cretinism, about children and adults living with cretinism. Efforts were made to explore the cause, prevention, and possible cure of diseases and to help people living with cretinism. An example of this was the pedagogical work of Johann Jacob Guggenbühl (1816-1863).

A FELVILÁGOSODÁS PEDAGÓGIAI OPTIMIZMUSA ÉS A MODERN ELMEGYÓGYINTÉZETEK SZÜLETÉSE

Pedagógiatörténeti tény, hogy a társadalmi normákat célzó korrekció, a nevelői hatás szerepe Európa fejlődő társadalmainak közgondolkodásában a 17–18. század során látványosan felértékelődött. A felvilágosodás eszméáramlatának uralkodóvá válása szélsőségesen optimista nézeteket eredményezett, amelyek az ép és a fogyatékos emberek, gyermekek és felnőttek korlátlan nevelhetőségét hirdették.

A felvilágosodás évszázadaiban módosult az értelmi fogyatékos emberekről (korabeli kifejezéssel élve a bolondokról) alkotott társadalmi kép is. A „bolond” a tradicionális felfogás szerint nemcsak értelmét tekintve, hanem erkölcsileg is csökkent értékű személy volt, a felvilágosodás eszméinek fényében azonban bolondságának okai felfejthetőek lettek. Az ész hatalmának köszönhetően a közgondolkodás szerint már a „bolond-beteg-fogyatékos” ember is gyógyítható, mentálisan és morálisan tökéletesíthető lett.

Az újabb fogyatékoságtörténeti publikációk már részletesen bemutatták azt a folyamatot, melynek során a 19. század hajnalán Európa differenciálódó társadalmában megjelentek és intézményesültek az új típusú gyógyító-fejlesztő asylumok, az úgynevezett

¹ Dr. Magyar Adél főiskolai docens. Szegedi Tudományegyetem, Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Gyógypedagógus-képző Intézet. E-mail: magyarad@t-online.hu

„elme-gyógy-intézetek” [1] [2] [4] [7] [8] [9] [10] [16] [20] [22] [23] [26] [27]. Ezek elsődleges feladata már nem az értelmi fogyatékos személyek és a pszichiátriai betegek közös „elzárása” volt a nyilvánossága elől, hanem új elemként megjelent a kifejezetten medikális-gyógyító és pedagógiai hatásokat elegendítő mediko-pedagógiai eszközök alkalmazása is.

A 17–18. századi nagy elzáró intézményeiben az értelmi fogyatékos emberek – ha egyáltalán az érvényben levő szabályok megengedték, hogy bekerüljenek ide² – alig voltak „láthatóak”. Szinte teljes egészében beleolvadtak a más fogyatékosággal élő vagy egyéb társadalmi stigma alapján perifériára került, majd az intézetekbe elzárt emberek tömegébe. Ahogyan az Dora Weiner [26] vagy Michel Foucault [7] [8] műveiből is kitűnik, történtek kísérletek az értelmi fogyatékos és a pszichésen sérült személyek besorolása, csoportosítása és elkülönítése érdekében az egyes intézményekben. A 18. század közepétől kezdve orvosi szakírói körökben kibontakozó új „idiócia-vita” is a differenciálásra irányuló törekvés tudományos megalapozását szolgálta. Ez a differenciálás – különösen az intézetekbe történő felvétel gyakorlatában – még sokáig az intézeti vezető orvos szubjektív mérlegelésén alapuló döntés maradt, amely nélkülözötte a megbízható diagnosztika tudományos megalapozottságát.

Amíg a „régii” nagy elzáró asyllumokban a többiekkel együtt bent éltek az értelmi fogyatékos személyek, azaz a – korabeli szóhasználattal élve – születésüktől fogva „idióta” személyek³ is, addig a 19. században meghonosodó új típusú gyógyító asyllumok már igyekeztek távol tartani őket a pszichiátriai betegektől. Megbízható diagnosztikai eljárások híján, a századfordulótól kezdődően már egyre határozottabban törekedtek a „gyógyíthatatlan” idióták és a „gyógyíthatóknak” minősített elmebetegek elkülönítésére. *Christian Reil* az 1803-ban írt *Rapszodiákban* felrajzolta az általa ideáltipikusnak tartott új típusú „elme-gyógy-intézet” modellképét (Irrenanstalt als Heilanstalt), de azt teljes mértékben elkülönítette a gyógyíthatatlan idióták számára fenntartott „megőrző intézetek”-től (Aufbewahrung-Anstalt) [24]. Sonnensteinben is ez az elkülönítés valósult meg, abban az értelemben, hogy ez a német intézmény a „gyógyító asyllum” prototípusa lett. A másik modellértékű német elme-gyógyintézet, Siegburg alapítóinak szándéka is kizárólag a gyógyítható elmebetegek befogadására és kezelésére irányult. A „gyógyíthatatlannak” minősített értelmi fogyatékos személyek, az „idióták” felvételére ebben az intézetben csak később, különleges esetekben kerülhetett sor.

Az intézmények funkcióváltozása azonban nem lineáris folyamatként ment végbe, az átalakulás természetesen nem egy csapásra zajlott le. Sokáig egymás mellett létezett régi és új. Az új asyllum-típus, az elme-gyógyintézet elterjedésének elősegítője lehetett a mentalitás, a közgondolkodás megváltozása is.

Ez a változás abban érhető tetten, hogy amíg a 18–19. század fordulója előtti (foucault-i értelemben vett) „klasszicista kor” az értelmi fogyatékosokra és az elmebetegségekre „csendet kényszerített” [7], azt a gondoskodó család mélyére rejtette vagy pedig az elzáró intézetek falai közé kényszerítette. A 19. század során a közfigyelem éppen az intézetek zárt világából napfényre kerülő visszasságok miatt érzett felháborodással és az abból következő filantróp együttérzéssel fordult a „szerencsétlenek” felé. Edward Wakefield kvéker filantropista 1814-ben fedezte fel a Bedlam asyllum mélyén akkor már 12 éve rabként kezelt, nyakánál fogva vasoszlophoz láncolt James Norris kapitányt. A közfelháborodást kiváltó eset nyilvánosság elé tárása után parlamenti vizsgálóbizottság alakult az angol asyllumokban folyó visszaélések felderítésére [20].⁴

² A Bedlam asyllumba csak 1733-ban kerülhettek be értelmi fogyatékos személyek.

³ „Born-fool”, ahogyan Defoe nevezi őket korábban már elemzett tervezetében.

⁴ Lehetséges, hogy a 18. század közvéleménye még napirendre tért volna az ügy fölött egy olyan korszakban, amikor a társadalmi mentalitással, a közmorállal összeegyeztethetőek voltak a kíváncsi polgárok vasárnapi látogatásai a Bedlam cellái előtt, ahol a veszélyesnek minősített őrülteket embertelen körülmények között tartották leláncolva. Feltehetően a francia polgári forradalom során megfogalmazott alapvető emberi jogokra

A mentalitás változásának további indikátora az is, hogy a 18. századig egyeduralkodó, régi típusú nagy elzáró asyllumok falai között élő, hasonló bánásmódban részesülő elzártak szinte teljesen tagolatlan, arctalan tömeget képeztek, amelyet – a vezető alienista orvos ambícióinak megfelelően – olykor morális fejlesztésben, olykor valamiféle medikális kezelésben részesítettek. Az egyedi bánásmód csak később, Vincenzo Chiarugi, Daniel Huck Tuke, Philippe Pinel, Étienne Esquirol, Johann Christian Reil és a hasonló mentalitású újító szakemberek munkássága nyomán honosodott meg.

A 19. századi új típusú elmeegógyintézet felértékeli a falai közé belépő páciens azzal, hogy őt a beteg-szereppel ruházza fel. Roy Porter orvostörténész értelmezése szerint az új 19. századi szomatizáló (elme)beteg-szerep visszaállította a páciensek emberi méltóságát, amelyek a középkori eredetű bolond-kép megtépázott [22] [23]. Az elmebaj, a mentális probléma betegséggé vált, s mint ilyen, a vele élő embert figyelemre méltóvá, érdekessé, sőt értékessé tette a többiek számára. A felvilágosodás perfektibilitás-kényszere itt is érvényesülni látszik. Az elme-betegség elhárítható, gyógyítható, az elmebeteg személlyel való foglalkozás, a vele való törődés társadalmi közüggé vált a fejlődő Nyugat országaiban, ahol a 19. század során számos új típusú elmeegógyintézet létesült. Az elmeegógyintézetek (új típusú asyllumok) gyorsan felívelő népszerűsége a század végére a túlterhelés, a kapacitás- és szakemberhiány miatt már nem voltak képesek gyógyítani, legfeljebb csak megőrizni a rájuk bízott betegeket.

A közfigyelem tehát az elmebetegek, az elmebetegség felé fordul a 19. század első felében, és felértékelte azt. De milyenné vált az értelmi fogyatékos emberekről alkotott kép? Láthatóvá lettek-e az értelmi fogyatékos emberek a társadalom szövetében?

Ezekre a kérdésekre egy lehetséges válasz a 19. század folyamán egyre erőteljesebben tematizálódó jelenség, a kretenizmus (régiesen: kretinizmus) társadalmi és szakmai megítélésének vizsgálata.

Tudományos diskurzusok a kretenizmusról

A kretenizmus jelenségével már a régi korok orvosai is foglalkoztak. Daday András a kretenizmus magyarországi történetéről írt tanulmányában [3] *Paracelsus (eredeti nevén Philippus Theophrastus Aureolus Bombastus von Hohenheim, 1493–1541)* e témakörben közzétett *De generatione Stultorum* (A butaság eredete) című munkájára hívja fel a figyelmet, amelyben a szerző a Salzburg környékén és Pinzgauban végzett megfigyeléseinek eredményeit közölte. Paracelsus az első, aki a kretenizmust értelmi fogyatékoságot is eredményező szomatikus betegségként írja le. Úgy mutatja be, mint az endémiás golyva egyik lehetséges következményét, de utal arra is, hogy a golyva nem feltétlenül jár „az értelemről és tudástól való megfosztottsággal” [3].

Paracelsus után *Thomas Platter (1499–1582)* svájci születésű német orvos 1656-ban megjelent *De mentis Alienatione* (Az értelem elvesztése) című értekezésében ír a születetten „gyenge elméjű” emberekről, mint akik „nem tanulékonyak, szófogadatlanok, nem tanulnak meg beszélni, alkalmatlanok a feladatok elvégzésére”. Külső jegyek is utalnak értelmi állapotukra: fejük túlságosan nagy, nyelvük duzzadt, nem fér a szájukba, nyakukon pedig daganat van [3].

A kretenizmusról folyó diskurzus egyik következő ismert szereplője *Wolfgang Höfer (1614–1681)* német orvos, aki Magyarországon, Győr közelében is folytatott orvosi gyakorlatot és megfigyeléseket. A kretenizmust *Hercules Medicus* című, 1657-ben megjelent könyvében írja le. A betegség különös módon az Alpeselek völgyeiben a legelterjedtebb. Okát Höfer az ott

irányuló közfigyelem is hozzájárult ahhoz, hogy megváltozott a mentalitás: a korábbi borzongató látványosságot felhőborító visszaélésnek minősítették.

élő emberek táplálkozásának egyoldalúságában és a kisgyermeknevelés elégtelenségében véli felfedezni.⁵

A falusi nép a kretenizmust betegségnek tartotta, amely Isten csapása. A beteg ember Isten teremtménye, akit ebből a betegségből – mint ahogyan azt Paracelsus hangoztatta – sem ásvánnyal, sem növényvel meggyógyítani nem lehet. Isten akaratával szembeszállni nemcsak lehetetlen, hanem bűn is, ezért a kretén gyermeket faluhelyen inkább elrejtették anélkül, hogy orvost hívtak volna hozzá [20].

A 19. században a kretenizmusról folyó diskurzus felélénkült. Különösen a svájci, a német és a francia orvosokat foglalkoztatta intenzíven, feltehetően azért, mert előfordulása a svájci Alpok völgyeiben és a Pireneusokban volt a leggyakoribb. A kretenizmus jelenségével *Jean-Étienne Dominique Esquirol* is behatóan foglalkozik a *Des maladies mentales* (Az elme betegségei) című kétkötetes, 1838-ban megjelent alapvető művében [5] [6].⁶

A kretenizmusvita egyik legfontosabb résztvevője, *Ignaz Troxler* (1780–1866) svájci filozófus, politikus és orvos 1817-ben tette közzé első publikációját a kretenizmusról, majd 1830-ban a Svájci Természetvizsgáló Társaság (Schweizerische Naturforschende Gesellschaft, SNG) kutatási témái közé vetette fel azt. Ezzel a lépésével is szorgalmazta az első statisztikai adagyűjtést a kretenizmus svájci előfordulásáról. Troxler a kretenizmusról addig folyó orvosi úgynevezett „alpesi diskurzust” (Alpendiskurs) egyszersmind filantropista pedagógiai mederbe is terelte, mivel egyértelműen hangoztatta a kretének képezhetőségét, nevelhetőségét és gyógyíthatóságát [17]. A svájci orvos-filozófus jól beilleszkedett ezzel a felfogásával, és az arra épülő értelmifogyatékos-képével a kései felvilágosodásban megjelenő „perfektibilizáló”, gyógyító-nevelve tökéletesítő, mediko-pedagógiai áramlatba.

Guggenbühl törekvései a kretenizmus felszámolásáért

A kretenizmussal foglalkozó svájci orvosok közül a legismertebb *Johann Jakob Guggenbühl* (1816–1863). A fiatal orvos pályafutása elején már szerzett tapasztalatokat a kretén személyek kezelése terén, pedagógiai jártasságát pedig a Pestalozzi-kortárs *Philipp Emanuel von Fellenberg* (1771–1844) hofwyli nevelőintézetében szerezte, ahol intézeti orvosként egy évet töltött. Ezt követően találkozott Troxlerrel, és ez döntő fordulatot hozott életében: Guggenbühl a kretén emberek gyógyíthatóságában hívő, nevelhetőségüket valló idősebb pályatárssal folytatott beszélgetések során dolgozta ki tervezetét a 2 és 7 év közötti kretén gyermekek gyógyító-neveléséről.

Troxler közbenjárása révén Guggenbühl a Svájci Természetvizsgáló Társaság (SNG) és a Svájci Természet tudományos Társaság (Schweizerische Gesellschaft für die Gesamten Naturwissenschaften, SGG) eszmei és anyagi támogatását is elnyerte. Mindennek köszönhetően hamarosan birtokot vásárolt az Interlaken melletti Abendberg hegyen, ahol 1841 májusában megnyitotta az értelmi fogyatékos kretén gyermekek gondozása, gyógyítása és nevelése céljából létesített intézetét, azaz ahogyan ő maga írja: „Európa első kolóniáját a kretinizmus gyógyítására” [28].

Guggenbühl a kretén emberekről szóló első leírásaiban meglehetősen szókimondó, nem törekszik tapintatos fogalmazásra. (A mai olvasó számára tapintatlannak tűnő

⁵ „Az alpesi ember rengeteget eszik, s még akkor sem lakik jól, ha majd megreped. A gyermekeket naponta gyakran etetik, de étükben alig van tápanyag. Ezek az apróságok a telet a kályhán heverve töltik el. Nem tanítják őket olvasni, dolgozni, imádkozni sem. Az egyoldalú táplálkozás és téltlenség melankólikussá, sötétlátásúvá teszi őket, ezért tompult, gyenge elméjüekké válnak. Elhanyagoltságukban egymás hegyén-hátán feküsznek, s galuskás étkeiket mint a kutyák, egészben nyelik le. Ezért tágul ki a nyak bőre és mirigye. Fejük az érdes táplálék gőzével megtelik. Ezt a szervezet folyadékká változtatja, amit a mirigyek felszívnak. Ebből a folyadékból képződnek az óriási golyvák és más eltorzulások” [3].

⁶ Érdekes tény, hogy a kötet 1845-ben megjelent angol verziójában – feltehetően a fordító – E. K. Hunt kiegészítésének köszönhetően már Guggenbühl 1841-ben alapított abendbergi intézetéről is szó esik.

megfogalmazásmód a régebbi korokból származó szövegekben egyáltalán nem számít szokatlannak.) Feltehetően a korabeli közvélemény irtózzal vegyülő együttérzését célozza, amikor a következőket írja a kreténekről a *Segélykiáltás az Alpokból a szörnyű kretinizmus leküzdésére* című, 1840-ben megjelent röpiratában: „A kretének, ennek a törpeszerűen nyomorék, ronda kinézetű hülye teremtménynek, még arra sincsen esze, hogy egy Miatyánkot vagy egy Üdvözlégymáriát elimádkozzon” [15]. Ünnepeles fogadalmat tesz arra, hogy életét a kretinizmus leküzdésére szenteli, mivel meg van győződve arról, hogy „lehetséges befolyásolni a kretinizmust [...] és ezeknek a szerencsétleneknek emberhez méltó fejlődést és képzést biztosítani abban az esetben, ha állapotuk még nem teljesen reménytelenül »meggyökeresedett«” [12].

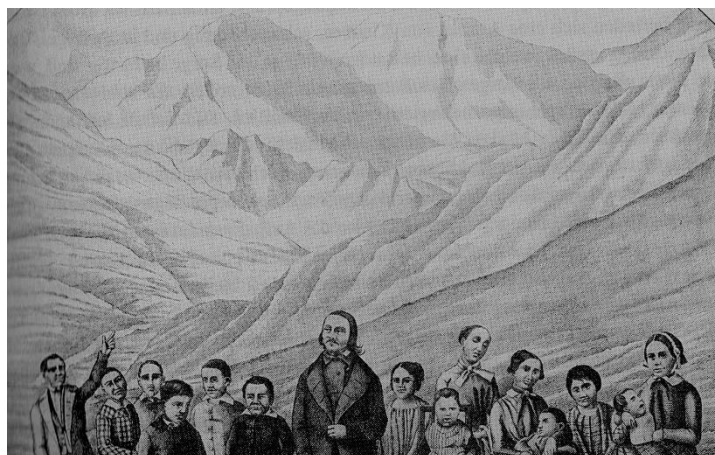
A svájci orvos bízott abban, hogy az alpesi egészséges levegő és speciális előírások alapján összeállított „hegyi táplálék” (Bergnahrung) jótékony hatást gyakorol a gondozásába vett kretén gyermekek egészségére. Erőfeszítései középpontjában a fizikum, a test gondozása, fejlesztése mellett a nevelés állt, ettől remélte a gyermekek „gyógyulását” orvosi és gyógyító-pedagógiai szempontból. Intézetében az iskola, illetve az egészséggondozásra is alkalmas nevelőintézet mellett egy műhely és egy kis gazdaság is helyet kapott (Leimgruber, 2006, 150).

Guggenbühl saját abendbergi intézetének működéséről szóló híradásai legtöbbször patetikus stílusban megszővegezett tudósítások, amelyek sokszor a kettőtől hét éves korú kretén gyermekeknek a szinte a szakralitás határát súrolóan „csodálatos”, „megváltásszerű” gyógyulásáról szólnak. Különösen látványosak a konkrét esetleírások, amelyeket leveleiben és más írásaiban közöl. Az egyik meseszerű történet például egy F. nevű kretén gyermekről szól: „F. hét, már nagymértékben degenerált testvér közül volt a legfiatalabb, akinek születésétől fogva aránytalanul nagy feje és körteformájú alkata volt, vékony végtagokkal és nagy hassal. Fejlődésében annyira retardált volt, hogy csak három éves korában tanult meg járni, állni, és néhány szót kimondani. Testi fejlődése ezt követően is visszamaradt. Apja és anyja golyvás volt, szellemileg fogyatékosok maradtak, és egy olyan árnyékos és nedves lakásban éltek, ahol minden feltétele megvolt a kretinizmus kialakulásának.” F. hatévesen került az Abendbergre, ahol néhány hónapot töltött el „anélkül, hogy egyetlen artikulált hangot kiadott volna magából, félénk, társaságkerülő és elszigetelt maradt kortársai között... Egy napon, amikor a lenyugvó nap az eget csodálatos arany színekkel tette varázslatosná, és ez a pompás színjáték az intézetben lakó valamennyi gyermek figyelmét egy csapásra felkeltette, álméklódó csodálkozás és gyönyörűség töltött el mindenkit, F. hirtelen felkiáltott: »a Nap!«. A »szellemi jégkéreg« egy csapásra széttöredezett [...] a gyermek fejlődése megindult. Később olyan mértékben, hogy sok egészséges kortársát is megelőzte képességeinek fejlődése és tudásának gyarapodása” [12].

Ez az idealisztikus esetleírás és a többi csodálatos gyógyulástörténet is azt illusztrálja, hogy a svájci orvos-pedagógus saját intézetének eredményeiről szóló narratívumai jól illeszkedtek a kései felvilágosodás hatását még a 19. század közepén is tükröző pedagógiának a gyógyítás-tökéletesítés-perfektibilizálás lehetőségét hangsúlyozó kánonjába.

Guggenbühl intézetének híre Európa-szerte terjedt, hatása még a kontinens határain is túllépett, ebben nagy szerepe volt saját propagandisztikus, népszerűsítő írásainak. Ismertsége egyre nőtt, eszmei és anyagi támogatókat talált a svájci, német és angol nemesség köreiben, a hercegi és királyi udvarokban.⁷ Az 1840-es években szinte divattá vált a Svájcot meglátogató külföldiek körében Pestalozzi yverdoni, Fellenberg hofwyli intézete után Guggenbühl abendbergi intézetét is felkeresni.

⁷ Guggenbühl saját beszámolója szerint német grófnők, bárónők és angol orvosok támogatták anyagiakkal is intézetét [12].

1. kép. Guggenbühl neveltjei körében az Abendbergen –
A kretinizmu gyógyítása és megelőzése című művének címlapján szereplő kép

A hirtelen jött népszerűség azonban hamarosan komoly problémákkal párosult. A kételkedés hangjai már az intézet megnyitását követően megszólaltak, és hevesen támadó kritikává váltak az évek során. Egyre többen vonták kétségbe Guggenbühl beszámolóinak szavahihetőségét, a bemutatott pedagógiai-orvosi sikerek ténszerűségét. Az 1850-es évek során a polémia egyre hevesebb méreteket öltött, Guggenbühl végül már sarlatánsággal vádolták. A Svájci Természetvizsgáló Társaság, amely az intézet alapításának kezdeményezője volt, megszüntette a támogatását. Az orvos-pedagógus úgy látta, hogy azzal mentheti meg Abendberget, ha azt a herrenhuti fivérek rendjének ajándékozza. Ám ez sem jelentett kiutat az elmérgesedő helyzetből: amikor Guggenbühl 1863-ban meghalt, intézetét feloszlatták.

Guggenbühl munkássága úttörő jelentőségű és kiemelkedő fontosságú volt a maga korában. A 19. század folyamán felerősödött és kiterjedtebbé vált egy orvos-szakmai diskurzus, amely a kretinizmusról, illetve a kretinizmussal élő gyermekekről és felnőttekről szólt. Erőfeszítések történtek a betegségeként definiált jelenség okainak feltárására, megelőzésére és esetleges gyógyítására, a kretén személyek fejlesztésére, nevelésére. A kretinizmussal élő gyermekek gyógyítása és nevelése (más szóval gyógyítva-nevelése) terén Guggenbühl volt az első, aki ezt a tevékenységet jól definiált, szervezett keretek között, céltudatos elszántsággal végezte abendbergi intézetében.

Tanulságosak azok az eljárások, módszerek is, amelyeket a kretén gyermekek gyógyítva nevelésére alkalmazott a svájci orvos-pedagógus. *Johannes Gstach* a „kretinizmusról és hülyeségről” (*Kretenismus und Blödsinn*) írt monográfiájában beszámol azokról az orvosi terápiás kezelésekről és gyógyító pedagógiai módszerekről, amelyeket Guggenbühl intézetében alkalmazott. Ezek közé tartoztak az orvosilag ellenőrzött diéták, fürdők, a higiéniai előírások betartása, gyógyszerek, gimnasztikai gyakorlatok, szabadlevegős gyakorlatok, a testmozgás és a csukamájolaj fogyasztása [11]. Általános értelemben megfogalmazható, hogy Guggenbühl a kretinizmusra úgy tekintett, mint egy általános szellemi és testi „elgyengült állapotra” („Schwächezustand”), amely „erősítő, és izgató kezelést” (*stärkende und erregende Behandlung*) igényel [11].

A hagyományos orvoslás ekkor még nemcsak az ember fizikai-testi gyógyítására, hanem lelki-pszichikai állapotának befolyásolására is törekedett. A nagy asylumok élén ekkor még „alienista” orvosok, „mad doctor”-ok álltak. A pszichiátria (*Psychiaterie*) még csak ekkor kezdett önálló tudománnyá és gyakorlattá válni, és a pedagógia mint tudomány intézményesülésének és professzionalizálódásának folyamata sem zárult le.

A tudományok határai átjárhatóbbak voltak, pontosabban a klasszikus értelemben vett tudományok némelyike – így az orvostudomány is – foglalkozott olyan területekkel, amelyeknek vizsgálatára a század végére új tudományok intézményesültek. (Példa erre Moritz Schreber [1808–1861] német orvos, orthopédus lipcsei egyetemi tanár, a módszeres gyógytestnevelés egyik korai képviselője, aki egészségnevelési és gimnasztikai programjának kifejtése közben alapvető nevelésméleti, nevelésmódszertani kérdéseket is tárgyal műveiben, például a *Kallipaedia avagy a szépre nevelés* című könyvében [25].)

Figyelemre méltó tehát az a folyamat, amelynek során a 19. században az eredetileg orvosi-medikális terápiák körébe sorolható tevékenységek és az ezek során alkalmazott eljárások, más szóval az orvosi kompetenciába tartozó területek egy része lépésről lépésre átvértékelődött és átkerült a gyógyító pedagógia, azaz a születőfélben levő gyógypedagógiai gyakorlat hatáskörébe, kompetenciaterületére.

Mindezekkel együtt kijelenthetjük, hogy Guggenbühl a kretén gyermekek gyógyítva-nevelését végezve Abendberg hegyén gyógypedagógiai, azaz gyógyítva nevelő tevékenységet folytatott még a „gyógypedagógia” (Heilpädagogik) fogalmának megszületése és intézményesülése előtt húsz évvel.⁸ Az értelmi fogyatékos gyermekekre a felvilágosodás pedagógiai optimizmusával tekintett, gyógyíthatónak, fejleszthetőnek, nevelhetőnek tartotta őket. Munkásságának eszmei hatása rendkívül jelentős, túlnő a konkrét tevékenységen, amelynek eredményességét sokan megkérdőjelezik.

Guggenbühl elkötelezett hite a kretén gyermekek nevelhetőségében – túlzásaival együtt – nemcsak ráirányította a figyelmet az értelmi fogyatékos emberek nyomorúságos helyzetére, hanem a felvilágosodás tökéletesítésre törekvésének egy újabb megnyilvánulásaként a gyakorlatban is bizonyította alakíthatóságukat, fejleszthetőségüket. Ezzel megteremtette számukra egy értékesebb emberi létmód feltételeit a korabeli társadalom viszonyai között.

IRODALOM

- [1] BRADDOCK, David, L. és Parish, Susan, L.: An Institutional History of Disability. In: Albrecht, Gary L., Seelman, Katherine és Bury Michael (2001): *Handbook of Disability Studies*. Sage Publications, Thousand Oaks, California, 2001. <http://dx.doi.org/10.4135/9781412976251.n2>
- [2] BROMBERG, Walter: *From shaman to psychotherapist: A history of the treatment of mental illness*. Henry Regnery, Chicago, 1975. <https://doi.org/10.2307/1421422>
- [3] DADAY András: Adatok a magyarországi kretinizmus történetéhez. In: Palla Ákos (szerk., 1959): *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei*. 12. Budapest. 1959. 133-157. URL: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_ORVO_OK_1959_012/?pg=4&layout=s [2020.09.22.]
- [4] ELLGER-RÜTTGARDT, Sieglind Luise: *Geschichte der Sonderpädagogik*. Reinhardt, UTB, München, 2008.
- [5] ESQUIROL, Jean-Étienne Dominique: *Des maladies mentales considérées sous les rapports médical, hygiénique et médico-légal*. I–II. Chez, J.-B. Bailliére, Paris. 1838. URL: <https://books.google.hu/books?id=ejcUAAAAQAAJ&hl=hu&pg=PP1#v=onepage&q&f=false> [2020.09.22.]

⁸A „gyógypedagógia” (Heilpädagogik) mint tudomány intézményesülésének emblematikus alapműve, Jan-Daniel Georgens (1823–1886) és Heinrich Marianus Deinhardt (1821–1880) kétkötetes könyve, melynek címe *Die Heilpädagogik mit besonderer Berücksichtigung der Idiotie und der Idiotenanstalten. Zwölf Vorträge zur Einleitung und Begründung einer heilpädagogischen Gesamtwissenschaft*, 1861 és 1863 között látott napvilágot Lipcsében.

- [6] ESQUIROL, Jean-Étienne Dominique: *Mental Maladies. Treatise on Insanity*. Translated from French with Additions by E. K. Hunt, M. D. Lea and Blanchard, Philadelphia, 1845. URL: <https://archive.org/details/mentalmaladiestr00esqu> [2020.09.22.]
- [7] FOUCAULT, Michel: *A bolondság története*. Fordította Sujtó László. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2004.
- [8] FOUCAULT, Michel: *A rendellenesek*. Előadások a Collège de France-ban (1974–1975). L'Harmattan Kiadó, Szegedi Tudományegyetem Filozófia Tanszék, Budapest, 2014.
- [9] FOUCAULT, Michel: *Felügyelet és büntetés*. Gondolat, Budapest, 1990.
- [10] GREVING, Ondracek: *Handbuch Heilpädagogik*. Bildungsverlag EINS, Troisdorf, 2010.
- [11] GSTACH, Johannes (2015): *Kretinismus und Blödsinn. Zur fachlich-wissenschaftlichen Entdeckung und Konstruktion von Phänomenen der geistig-mentalen Auffälligkeit zwischen 1780 und 1900 und deren Bedeutung für Fragen der Erziehung und Behandlung*. Verlag Julius Klinkhardt, Bad Heilbrunn, 2015.
- [12] GUGGENBÜHL, Johann, Jakob: *Briefe über die Abendberg und die Heilanstalt für Cretinismus*. Zürich, 1846.
- [13] GUGGENBÜHL, Johann, Jakob: *Der Alpenstich. Endemisch im Hochgebirge der Schweiz und seine Verbreitung, mit einem Vorwort von Prof. Troxler*. Zürich, 1838.
- [14] GUGGENBÜHL, Johann, Jakob: *Die Heilung und Verhütung des Creitnismus und ihre neuesten Frottschritte. Mittheilungen an die schweizerische naturforschende Gesellschaft*. Bern, 1853.
- [15] GUGGENBÜHL, Johann, Jakob: *Hülfsruf aus den Alpen zur Bekämpfung des Schrecklichen Kretinismus*. Aarau, 1840.
- [16] HÄSSLER, Günter és HÄSSLER, Frank: *Geistig Behinderte im Spiegel der Zeit. Vom Narrenhäusl zur Gemeindepshychiatrie*, Thieme, Stuttgart, New York, 2005. DOI: [10.1055/b-002-40830](https://doi.org/10.1055/b-002-40830)
- [17] LEIMGRUBER, Yvonne (2006): *In pädagogischer Mission. Die Pädagogin Rosette Niederer-Kasthofer (1779–1857) und ihr Wirken für ein „frauenrechtes“ Leben in Familie und Gesellschaft*. Verlag Julius Klinkhardt, Bad Heilbrunn, 2006. URL: <https://books.google.hu/books?id=2B8hwbJblHwC&pg=PA149&lpg=PA149&dq=ignaz+troxler+kretinismus&source=bl&ots=uY-PbHfSgO&sig=rihO6utIpfMaAkaY7K1TzI-dKWc&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwjwnMSvwsnQAhVHkSwKHa6UBIUQ6AEIITAB#v=onepage&q=ignaz%20troxler%20kretinismus&f=false> [2012.09.22.]
- [18] LENORMAND, Frédéric: *La pension Belhomme: une prison de luxe sous la terreur*. Fayard, Paris, 2002.
- [19] LOMAX, Montagu: *The Experiences of an Aslum Doctor with Suggestions for Asylum and Lunacy Law Reform*. George Allen & Unwin Ltd. London, 1921. URL: <https://archive.org/stream/39002041606220.med.yale.edu#page/n5/mode/2up> [2020.09.22.]
- [20] MAGYAR, Adél: *Fejezetek az értelmifogyatékoság-kép történetéből. Elzárás, gyógyítás, fejlesztés a kezdetektől a 19. század végéig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2018.
- [21] MÖCKEL, Andreas: *Geschichte der Heilpädagogik oder Macht und Ohnmacht der Erziehung. Konzepte der Humanwissenschaften*. Klett-Cotta, Stuttgart, 2007.
- [22] PORTER, Roy (2002): *Madness – A Brief History*. Oxford University Press, Oxford, New York, 2002.

- [23] PORTER, Roy és WRIGHT, David: *The Confinement of the Insane. International Perspectives, 1800–1965*. Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, 2003. URL: https://books.google.hu/books?id=i7ktMJZC_HsC&pg=PA86&lpg=PA86&dq=ris+st+anne+asyl&source=bl&ots=_rceltgGHI&sig=Ukp7dqDE3ympo5kOF0lXHXGK9g&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwi52rSQiJDQAhUKI8AKHZokBhEQ6AEIIDAB#v=onepage&q=ris%20st%20anne%20asyl&f=false [2016.09.22.]
- [24] REIL, Johann Christian (1803): *Rhapsodieen über die Anwendung der psychischen Curmethode auf Geisteszerrüttungen*. In der Curtschen Buchhandlung, Halle.
- [25] SCHREBER, Moritz: *Kallipädie oder Erziehung zur Schönheit durch naturgetreue und gleichmässige Förderung normaler Körperbildung, lebensstüchtiger Gesundheit und geistiger Veredelung und insbesondere durch möglichste Benutzung specieller Erziehungsmittel*. Leipzig, 1858.
- [26] WALLACE, Edwin R. és GACH, John (szerk.): *History of Psychiatry ad Medical Psychology*. Springer, New York, 2008. <https://doi.org/10.1007/978-0-387-34708-0>
- [27] WEINER, Dora: *The Citizen-Patient in Revolutionary and Imperial Paris*. The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1993.
- [27] WINZER, Margret A.: *The History of special education. From isolation to inegration*. Gallaudet University Press, 1993.
- [28] WOLFISBERG, Carlo: *Heilpädagogik und Eugenik. Zur Geschichte der Heilpädagogik in der deutschsprachigen Schweiz (1800–1950)*. Chronos Verlag, Zürich, 2002.